

آثار ایران در سفرنامه‌ها

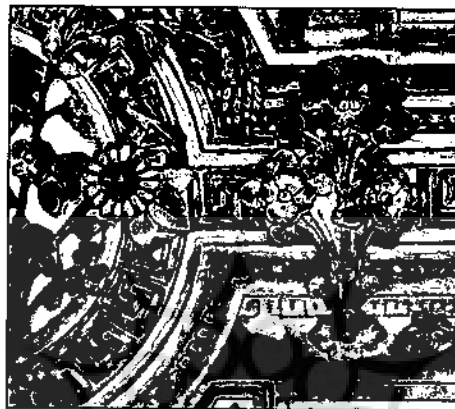
گزارشی از برپایی نمایشگاهی از سفرنامه‌های درباره ایران در محل انجمن آثار و مفاخر فرهنگی ۱۴ تا ۲۴ بهمن ماه ۱۳۷۶

اهمیت سفرنامه‌ها به عنوان یکی از منابع مهم تحقیقات و مطالعات تاریخی بر کسی پوشیده نیست. این منابع به دلیل اینکه ابعاد فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی یک ملت را از نزدیک نشان می‌دهند، در مقایسه با منابع دیگر تاریخی که معمولاً از جایگاه حاکمیت‌های وقت به رشته تحریر در می‌آمدند، از امتیازات خاصی برخوردارند. سفرنامه‌ها که محصول مشاهدات سیاحان از جنبه‌های مختلف و متعدد حیات اجتماعی مانند آداب و عادات و رسوم هنجارها و ارزشها و خلیقات؛ اقتصادیات مانند شیوه‌های تولید و روش‌های زندگی و نظام معیشتی؛ سیاسی مانند نحوه حکومت و تأثیر آن بر طبقات و اقشار پائین مردم و عکس‌العمل گروه‌های مختلف جمعیتی از شهرنشین و روستایی و عشایر در قبال آن و فرهنگی، اعم از زبان و لهجه و خط و نوشتار و گفتار یک ملت هستند، اطلاعات بسیار ذی‌قیمتی در اختیار مورخین قرار می‌دهند بطوری که گاه برای یک دوره تاریخی، سفرنامه‌ای به عنوان مهمترین منبع آن دوره مطرح می‌شود مانند سفرنامه ابن بطوطه در قرن هشتم هجری و یا سفرنامه شاردن در دوره صفوی.

با توجه به چنین جایگاهی که سفرنامه‌ها در میان منابع دارا هستند، «انجمن آثار و مفاخر فرهنگی»، در راستای وظایف خود مبنی بر «معرفی و بزرگداشت عالمان و ایران و احیاء انتشار آثار ارزنده آنان و همچنین معرفی آثار فرهنگ و تمدن اسلام و ایران و نقش و سهم ایرانیان در اعتلا و ارتقاء آن»، اهتمام به برگزاری نمایشگاهی از این منابع با ارزش کرد. آنچه در زیر می‌خوانید گزارشی است مختصر از این نمایشگاه:

انجمن آثار و مفاخر فرهنگی ایران در سال‌های اخیر و در ایام مبارک دهه فجر با برگزاری نمایشگاه‌های فرهنگی، زوایایی از تاریخ، تمدن و فرهنگ کشورمان را در معرض دید و استفاده محققین و علاقه‌مندان قرار داده است. امسال نیز در راستای همین برنامه از تاریخ چهاردهم تا بیست و چهارم بهمن ماه (۱۳۷۶)، نمایشگاهی با عنوان «آثار ایران در سفرنامه‌ها» از سفرنامه‌های سیاحان و رجال سیاسی خارجی یا ایرانی درباره ایران به زبان اصلی یا ترجمه در محل انجمن آثار و مفاخر فرهنگی برگزار نمود. این نمایشگاه در سال گذشته با عنوان «قلم تاریخ» به مجموعه‌ای از خطوط مشاهیر تاریخ و فرهنگ ایران اختصاص داشت و در دو سال گذشته در بردارنده تصاویری از مشاهیر تاریخ و ادب بوده است. محل انجمن آثار خانه‌ای قدیمی و بزرگ از مجموع خانه‌های حسین پاشاخان معروف به امیربهادر، وزیر دربار مظفرالدین شاه، است که در سال ۱۳۱۸ ق / ۱۳۷۹ ش بنا گردیده و در سال‌های بعد توسط انجمن خریداری شده است. فضای اصلی نمایشگاه در تالار آئینه واقع در

طبقه همکف این ساختمان برقرار بود که علاوه بر نمایش کتاب‌ها، تصاویر متعدد رنگی از جلوه‌های مختلف فرهنگ و تاریخ ایران، برگرفته از سفرنامه‌های «گابار دروویل» فرانسوی، سیاح عصر صفوی و «امیل دووسه» ایرانگرد دوره قاجار و تعدادی مجسمه در اطراف سالن فضای آن را جلوه‌ای زیبا تر می‌بخشید. بر روی دیوارهای تالار محل نمایشگاه که به شکل زیبا و

چشمگیری آئینه کاری شده است، جملاتی از سفرنامه‌ها با ذکر منبع الصاق شده بود که هرکدام گویای مطلب یا حامل پیغام خاصی از ایران و ایرانیان بود. این نمایشگاه یک بخش ویژه نیز داشت و آن نمایش گزیده‌ای از دست‌نویس‌های موجود در کتابخانه این انجمن و بیشتر نسخه‌های دواوین شعرا بود. از جمله مهمترین این دست‌نویس‌ها، دیوان جامی از قرن هشتم و دیوان منتسب به حضرت علی (ع) و کتاب «کنز الرموز» را می‌توان نام برد که عمدتاً در دوره قاجار کتابت شده و در معرض تماشای بازدیدکنندگان قرار گرفته بود. علاوه بر این‌ها دست‌نویس دو سفرنامه ناصرالدین شاه یکی «روزنامه فرنگستان» (سفرنامه دوم به فرنگ) و دیگری روزنامه سفر به کربلا نیز در بخش ویژه به نمایش گذاشته شده بود که بر جداییت نمایشگاه می‌افزود و از غنای کتابخانه انجمن آثار و مفاخر فرهنگی حکایت می‌کرد.

دست‌نویس‌های مذکور در وسط تالار آئینه قرار گرفته بود، در حالی که سفرنامه‌ها به ترتیب زمان مسافرت نویسندگانشان در کنار دیوار سالن ورودی، تالار آئینه و سالن طبقه دوم، در محفظه‌هایی شیشه‌ای به نمایش درآمده بود و برای هر کتاب برگه‌ای کوچک حاوی نام کتاب و مؤلف، دوره تاریخی که سفر صورت گرفته و تاریخ چاپ اثر قرار گرفته بود. تعدادی از عناوین سفرنامه‌های فارسی به ترتیب تقدم و تأخر زمانی لاتین، بخش دیگر نمایشگاه را تشکیل می‌داد که در عبارت‌اند از: «سیاحتنامه فیثاغورث» به ایران در عهد باستان؛ «سفرنامه ابودلف» در ایران اثر مسعود بن مهلهل ابودلف الخزرجی در سال ۳۳۲ هجری قمری؛

«سفرنامه ناصرخسنرو» از قرن چهارم هجری، «سفرنامه ابن فضلان» اثر احمد ابن فضلان بن العباس بن حقاد، ترجمه ابوالفضل طباطبایی از قرن سوم و چهارم هجری و مصادف با عهد حکومت‌های متقارن؛ «سفرنامه ابن جبیر» اثر محمد ابن احمد بن جبیر کنانی، ترجمه پرویز اتابکی از قرن ششم هجری؛ «سفرنامه پلان کارین» اثر «ژان دو پلان کارین» ترجمه ولی الله شادان از دوره مغول؛ «سفرنامه مارکوپولو» (ایل میلیونه) ترجمه منصور سجادی از دوره مغول؛ «سفرنامه امبروسیوکتارینی» ترجمه قدرت الله روشنی از دوره تیموری؛ «سفرنامه کلاویخو»، ترجمه مسعود رجب‌نیا از دوره تیموری و «سفرنامه ونیزیان» مشتمل بر شش سفرنامه، ترجمه منوچهر امیری از دوره آق قویونلو (به ویژه عصر اوزون حسن، مؤسس و بزرگترین پادشاه این امبروسیوکتارینی) ترجمه قدرت الله روشنی از دوره تیموری؛ «سفرنامه کلاویخو»، ترجمه مسعود رجب‌نیا از دوره تیموری و «سفرنامه ونیزیان» مشتمل بر شش سفرنامه، ترجمه منوچهر امیری از دوره آق قویونلو (به ویژه عصر اوزون حسن، مؤسس و بزرگترین پادشاه این سلسله).

از دوره صفوی به بعد که روابط خارجی ایران با کشورهای دیگر، به ویژه دولت‌های اروپایی گسترش و توسعه بیشتری یافت، شمار سیاحان و رجال سیاسی که به ایران سفر کردند فزونی گرفت. لذا از دوره صفوی به بعد ما شاهد تعداد بیشتری سیاحتنامه درباره ایران هستیم که این روند در دوره قاجار به اوج خود می‌رسد. از جمله سفرنامه‌های مهم دوره صفوی که در این نمایشگاه قرار داشت به موارد زیر می‌توان اشاره کرد: «سفرنامه فیگوتروا» اثر دون کارسیا دوسیلوا فیگوتروا، ترجمه غلامرضا سمیعی؛ «سفرنامه تاورنیه» اثر ژان باتیست تاورنیه، ابوتراب نوری؛ «سفرنامه برداران شرلی» اثر آنتونی و رابرت شرلی، ترجمه اوآنس؛ «سفرنامه اولتاریوس» اثر آدام اولتاریوس، ترجمه احمد بهپور و بالاخره «سفرنامه شاردن».

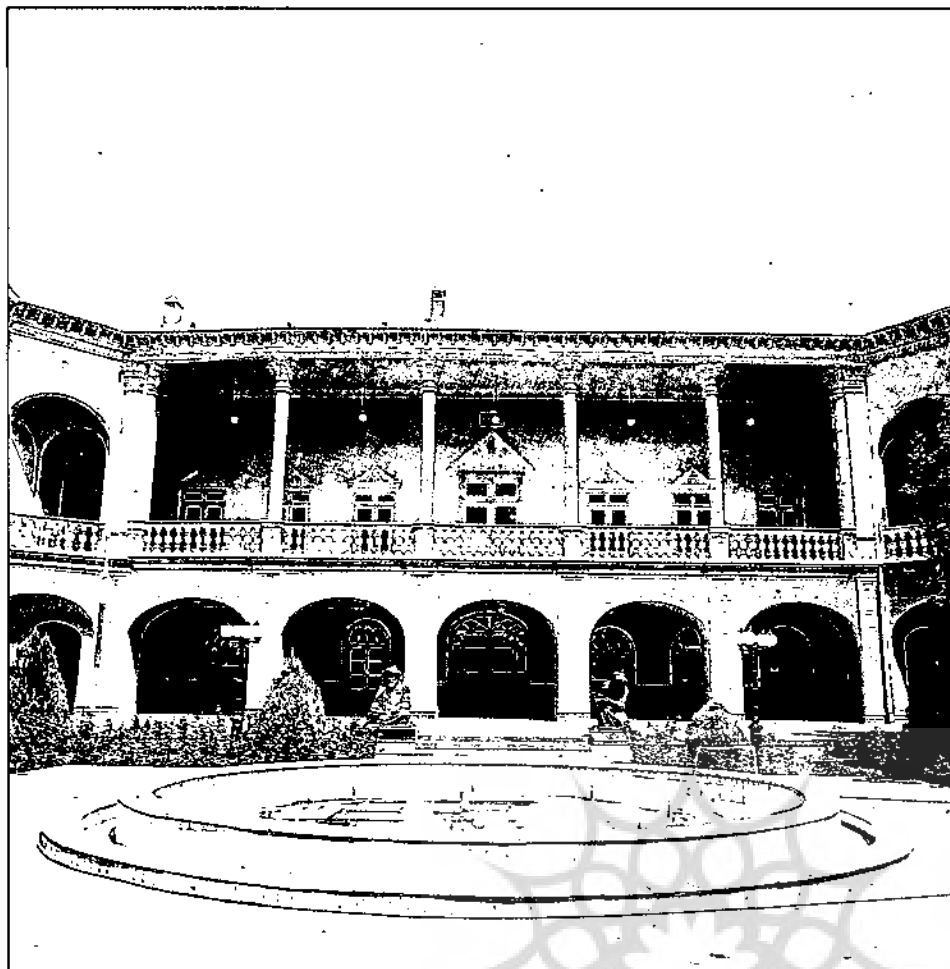
علاوه بر سفرنامه‌های مسافران خارجی یا شخصیت‌های سیاسی غیر ایرانی، مجموعه‌ای از سفرنامه‌های ایرانیان حاصل مسافرت در داخل یا از طریق ایران به مکه، عتبات یا اروپا نیز در این نمایشگاه به نمایش درآمده بود.

از جمله سفرنامه‌های حائز اهمیت در این نمایشگاه که به گفته مسئولین برپایی آن هنوز به فارسی ترجمه نشده است به موارد زیر می‌توان اشاره کرد: کتاب «ایران» اثر لوتی دوبوا از دوره صفوی با عکس‌های متعدد و جالب توجه به زبان فرانسه؛ کتاب «عبور از ایران با کجاوه» به زبان انگلیسی اثر الایکس و سفرنامه موریس هربرت.

کتاب حائز اهمیت دیگر، سفرنامه مارسل دیو لافوا به فرانسوی (ترجمه شده به فارسی) که با امضاء خودش آنرا به ظل السلطان هدیه کرده بوده است.

نمایش بیش از ۴۰ عنوان سفرنامه به زبان اصلی راهرو طبقه اول جای گرفته بودند و فهرست آنها از این قرار است:

۱- «به سوی اصفهان»، پیرلوتی، صفویه

- ۲- «روزنامه سه سال ماندگاری یک مأمور سیاسی در ایران»، ادوارد اسمیت، فرانسوی، قاجار
- ۳- «ماجرای حاجی بابا اصفهانی»، جیمز موریه، قاجار، ۱۸۳۹ م.
- ۴- «سفرهای شوالیه شاردن»، جان شاردن، فرانسوی، صفویه
- ۵- «هنر باستان فارسی»، مارسل دینولفوا، پاریس ۱۸۸۴ م.
- ۶- «شرح سفارت محمدرضا بیگ سفیر ایران» در زمان شاه سلطان حسین، موريس هربرت فرانسوی، صفوی
- ۷- «سفرنامه در ایران و شرق دور»، انگلبرت کمپفر، فرانسوی، ۱۷۱۲ م.
- ۸- «ایران امروز»، جین هورو، فرانسوی، پهلوی
- ۹- «شهرهای ایران»، لارنس لاکهارت، پهلوی، ۱۹۶۰ م.
- ۱۰- «سرزمین و مردم ایران»، جان شیرمن، پهلوی، ۱۹۶۲ م.
- ۱۱- «از دریای سیاه از طریق ایران و هندوستان»، ادوین لردویکز، انگلیسی، ۱۸۹۶ م.
- ۱۲- «ترجمه تاریخ ایران»، لوئی دوپو، فرانسوی
- ۱۳- «سفر در ایران در سال‌های ۱۸۱۳ - ۱۸۱۲ م»، گاسپار دروویل، فرانسوی، ۱۸۱۹ م.
- ۱۴- «سه سال در دربار ایران»، فوریه، فرانسوی، ۱۹۰۶ م، قاجاریه
- ۱۵- «ایران و سیام و کامبوج»، گلاوس لامار، پاریس، ۱۸۷۸ م.
- ۱۶- «سفر مسکوی تاتاری به ایران»، پاریس، ۱۶۵۶ م.
- ۱۷- «به سوی اصفهان»، پیرلوتی، پاریس
- ۱۸- «سفرهای آنتونی گویس در ایران»، آنتونی گویس روتن، ۱۶۴۶ م.
- ۱۹- «سفرهای شوالیه شاردن»، پاریس، ۱۸۱۱ م.
- ۲۰- «هزار و یک روز»، پتی دولاکروا، پاریس، صفویه
- ۲۱- «ایران»، لوئیس دوپو، پاریس، ۱۸۴۱ م.
- ۲۲- «مسافرت پائیزی در مغرب ایران»، ای. ار. دوراند، لندن، ۱۹۰۲ م.
- ۲۳- «پنج سال در شهر ایران»، نینزمالکوم، لندن، ۱۹۰۸ م.
- ۲۴- «ققاز و ایران»، اورسل، پاریس ۱۸۸۵ م.
- ۲۵- «عبور از ایران یا کجاوه»، ال.اس. سائیکس، لندن، ۱۹۱۰ م.
- ۲۶- «ایران و مردمانش»، ال.اس. سائیکس، لندن، ۱۹۱۰ م.
- ۲۷- «واسموس، لورنس آلمانی»، داگبورت وُن میکوش، برلین ۱۹۲۸ م.
- ۲۸- «سفرها و حوادث در ایران»، جی. پی. فوریه، پاریس، ۱۸۷۰ م.
- ۲۹- «ایران امروز»، اوژن اوین، پاریس، ۱۹۱۷ م.
- ۳۰- «استان‌های بحر خزر»، اچ.ال. ژابینو، پاریس، ۱۹۱۷ م.
- ۳۱- «ماهی سفید کور در ایران»، آنتونی اسمیت، نیویورک، ۱۹۵۳ م.
- ۳۲- «قلاع اسماعیلیان»، خانم فریا استارک، لندن
- ۳۳- «سرزمین‌های عجیب و مردم دوست داشتنی»، ویلیام. او. داگلاس، نیویورک

- ۳۴- «حاجی بابا اصفهانی»، جی. موریه، پاریس، ۱۸۲۵ م.
 - ۳۵- «سفر در ارمنستان و ایران»، آمده ژوبر، پاریس، ۱۸۲۱ م.
 - ۳۶- «مسافرت در آسیای مرکزی» (سیاحت درویش دروغین)، آرمینوس وامبری
 - ۳۷- «یک سال در میان ایرانیان»، ادوارد جی. براون، لندن ۱۸۹۳ م.
 - ۳۸- «عبور از ایران به وسیله اتومبیل»، کلود آنت، لندن، ۱۹۲۸ م.
 - ۳۹- «باغ‌های ایران و باغ‌های کلاه فرهنگی»، دونالد، ان. ویلیبر، ۱۹۶۲ م.
 - ۴۰- «به طرف شرق ایران، سردار اقبال علی شاه، لندن، ۱۹۳۰ م.
 - ۴۱- «زیر آسمان ایران»، هرمن نوردن، پاریس، ۱۹۲۹ م.
- لازم به توضیح است که نام کتاب‌ها در اینجا از روی برگ شناسایی هر کتاب که توسط انجمن تهیه و در روی آن‌ها قرار گرفته بود، بازنویسی شده است که به نظر می‌رسد کتاب‌هایی که تاکنون به فارسی ترجمه شده‌اند، نامشان با نامی که در اینجا از عنوان کتاب ترجمه شده، تفاوت‌هایی دارند و شایسته‌تر بود که عین نام کتاب را که فارسی آن به چاپ رسیده، نوشته می‌شد و در ضمن اطلاعات بیشتری از محتوا و نوشته هر کتاب در یک برکه کنار اثر قرار می‌گرفت تا بازدیدکننده که به علت قرار داشتن کتاب در محفظه شیشه‌ای از توزیع آن ناتوان بود، اطلاعات بیشتری از پشت شیشه کسب می‌کرد.

انجمن آثار و مفاخر فرهنگی ایران در ایام برپایی این نمایشگاه، اقدام به برگزاری دو میزگرد نیز با عنوان «سیمای مشاهیر و مفاخر در سفرنامه‌ها» با شرکت استادان و صاحب نظران و محققان تاریخ و فرهنگ ایران نمود که اولین جلسه آن با حضور آقایان، دکتر فرقانی، دکتر کیانفر و دکتر قنادی به ریاست جناب آقای دکتر نوایی و جلسه دوم به ریاست جناب آقای دکتر رضا شعبانی و حضور اساتید، آقایان دکتر حسینی و دکتر غفاری تشکیل شد.

در حین بازدید از نمایشگاه و ملاقات با مسئولین محترم انجمن آثار و مفاخر فرهنگی و برگزارکنندگان نمایشگاه باخبر شدیم که این انجمن در تهیه و تدارک برگزاری مراسم تجلیل استاد دکتر زرین کوب است که طبق اظهارات مسئولین محترم آن مرکز قرار است در نیمه اول اسفندماه امسال (۱۳۷۶) یا اوایل سال بعد برگزار گردد.

در خاتمه ضمن قدردانی و تشکر از زحمات برپاکنندگان این نمایشگاه و جلسات علمی آن، توفیق هرچه بیشتر دست‌اندرکاران این مرکز فرهنگی و علمی را از خداوند مَنَّان خواستاریم. امید است در شماره‌های بعدی کتاب ماه تاریخ و جغرافیا، «انجمن آثار و مفاخر فرهنگی» و فعالیت‌ها و سوابق و برنامه‌های آینده آن را طی گزارشی مفصل در اختیار علاقه‌مندان قرار دهیم.

پی‌نوشت‌ها:

۱- در اساسنامه انجمن آثار و مفاخر فرهنگی چنین هدفی برای در نظر گرفته شده است.